

HAMMARBY-SKARPNÄCK HEMBYGDSFÖRENING

HEMBYGDSVANDRINGAR MED HAMMARBY-SKARPNÄCK HEMBYGDSFÖRENING

18 februari 2018, föredrag om Vattenkriget och om Skarpnäcks alla diken

Av Anders Wennersten

Filmfotograf: Lennart Elovsson

Länk till filmen i Youtube (51 min): <https://www.youtube.com/watch?v=7Haedp100wU&t=17s>

Anders Wennersten visar en presentation om vattenkriget i Skarpnäck inför en publik av ca 20 intresserade. En kopia på själva presentationen i Powerpoint kan hämtas här, benämnd Vattenkriget i Skarpnäck. Föredraget baseras till stor del på kartor, därför är det nödvändigt att ta del av presentationen, förslagsvis efter att ha läst det här referatet.

Anders inleder med att poängtera att den här tvisten om åt vilket håll ett avrinningsområde ska ledas, pågick i över 170 år, från 1710 till 1889. Som källmaterial finns en bok utgiven 1960 av Alfred Jansson, "Nacka och Nacka Ström".

Vattenkriget gällde som sagt till vilka strömmar vattnet skulle ledas. När vi ser resterna av de bäckar det gällde synes det obegripligt vad detta var att kriga om. Men då var det av stor betydelse om kvarnarna vid Tyresö Slott eller Nacka Ström skulle få del av den industriella kraft som saken gällde. Kvarnarna längs forsarna var till någon mindre del för spannmål, men de flesta hade andra ändamål: sågar, krutkvarnar, hammarsmedjor och mycket annat. (Visar ett motiv från Nacka Kvarn 1940) Märkligt är också att man tjafsade om dessa små flöden, här några kilometer från Stockholms Ström, med tusenfalt högre kontinuerlig energitillgång. Under medeltiden var därför Strömmen full med kvarnar av alla slag, tills Gustav Vasa bestämde att området skulle ha annan, statlig användning. Istället förlades en krutkvarn vid Nacka Ström, för landets militära behov (visar bild på fyra typer av kvarnar, varav en krutkvarn). Andra bilder visar en stampkvarn, mest för smide av mässing m m, och en kvarn för tillverkning av vadmal, en beredning som annars gjordes manuellt med stampning av ylle med urin.

Nästa bild är en karta från 1800-talet som visar sjöarna i Nacka och Tyresö, med kvarnarna markerade och deras tillrinningsområden, bl a Skarpnäcksfältet. Vattendelaren var sandåsen längs nuvarande Nynäsvägen. Området väster därom rann mot Årsta. Öster om vattendelaren ledde ett mindre område till kvarnen i Sickla, eller med små utdikningar till Skarpnäcksfältet. Ett större område kring Skarpnäck och Bagarmossen ledde till Nackas kvarnar, och Skarpnäcksfältet kunde med små utdikningar ledas antingen till Nacka eller till kvarnarna kring Tyresö Slott. Det ofattbara var att ett litet område i nuvarande Enskededalen kunde vara för tvister i domstol under 170 år! Kvarnarna vid Tyresö hade ett hundrafalt högre flöde, genom bl a Drevviken och Gudöån.

På kartan markeras åkrar med vitt och skogar med grönt. Att även skog bidrar med vatten visas på nästa bild, som visar några älgar i en uthuggning i vattensjuk mark för bygget av Emågatan i Bagarmossen 1950.

Nästa karta visar förhållandet 1680, och har ett intressant budskap. Den visar ”Pungpine mosse”, delar av Enskededalen, Kärrtorp och Bagarmossen, som det centrala området för det då ännu inte påbörjade vattenkriget. Norr därom syns Lillsjön, där nu Markuskyrkan ligger. En annan karta, från 1671, visar grävda diken på Skarpnäcksfältet, och med en delning i södra delen som kan leda antingen mot Flaten (Tyresö) eller Älten (Nacka).

Nästa bild visar Sockenstugan norr om Kanslersvägen. Av någon anledning hade den tidigare mjölkaffären på hörnet fått en lokal sättning så att ingångstrappan sjönk ca 30 cm. Det visade sig bero på att en bäck från 1703 gick just här, visat på en karta från 1906. Den gick norrut mot Sickla. Vid den tiden vändes flödet söderut genom utdikning, som mellan Kanslersvägen och ner mot fältet var riktigt djup ännu kring 1950. Färgaren Westman som ägde Sickla stämde då grevinnan Bonde på Skarpnäck och Tyresö till Häradsrätten.

Nästa karta är från 1756 och visar ett par detaljer, en detaljförstoring som visar förgreningen mitt på fältet där vattnet kunde ledas i de tidigare nämnda alternativa riktningarna. År 1761 arrenderade två bagare Pungpina mosse, med syfte att säkra vattentillgången till sin kvarn vid Nacka Ström.

Nu visar Anders en bild med två foton, en mitt på Gamla Tyresövägens raksträcka och en i terrängen öster om Tåtorpsvägen, båda med synliga rester av det ca 2 meter djupa diket som anlades av arrendatorn av mossen, i konflikt med markägarna på Skarpnäcks Gård.

Nästa karta, från 1846, är full av fel men kan ändå beröras. Korrekt visas där Bagarmossen, efter de bagare som 50 år tidigare arrenderat Pungpine Mosse. Den är däremot redovisad där Kanslersvägen går idag, alltså inte alls i nuvarande Bagarmossen. Stadsdelen fick ändå sitt namn på grund av detta. Radhusen på Riksrådsvägen planlades före resten av Bagarmossen, och var först att tillhöra denna stadsdel.

Nya stämningar inlämnades av ägarna till Skarpnäcks gård, som ledde om flödet till Flaten trots att de förlorade i Häradsrätten. Först 1889 bilades tvisten, sedan patron Neumüller på Skarpnäcks Gård först köpt Nacka gård och kvarnarna där. Dessutom hade vattenkvarnarna till stor del då ersatts med ångkraft.

Nästa bild visar ett grävarbete på Skarpnäcksfältet 1930. När staden köpt Skarpnäcks gård fanns anledning att göra om diken till täckdiken. Rören finns till någon del troligen kvar än idag, eftersom alla hus på fältet är källarlösa. I huvudsak ersattes de dock av nya dagvattensystem när fältet bebyggdes.

Nästa bild är en flygbild över Skarpnäcksfältet från 1968. Här syns rester av diken, dels söder om landningsbanan, och dels en bit längs Skarpnäcksvägen.

Här avslutas föredraget, och följs av frågor och diskussion bland deltagarna. Torbjörn Hallström, sammankallande i nätverket Skarpnäcks Hembygd, informerade om kommande vandringar och andra aktiviteter.

Refererat av Hans Severinson, november 2021.